

Biannual Journal of
Metaphysical Investigations,
Vol.4, No. 8, Fall & Winter 2023-
2024, pp 41-44

Investigating What a Miracle is and how it Indicate the Existence of God¹

Ehsan Simchizadeh²/ Abbas Yazdani³

Abstract

Miracles have often been used as evidence for the existence of God. In this article, we attempt to answer the question of how miracles can be epistemologically justified as a proof of God's existence. In other words, can a miracle alone prove God's existence to an impartial audience, without taking into account the issues related to historical evidence and by either assuming the reliability of historical evidence or assuming direct perception? Before addressing the main question, we discuss the concept of miracle and critique David Hume's famous definition (Violation of natural law) and then present our preferred definition. Next, we provide an overview of the types of reason and argument. First, we examine the types of arguments in which the miracle may be considered as a proof of God. Second, we demonstrate the inability of the miracle to prove the existence of God as a deductive argument. Third, we propose the inference to the best explanation as the most suitable argumentative form for miracles to prove God and review its

---

¹ . **Research Paper**, Received: 24/5/2023; Confirmed: 18/12/2023.

² . M. A. Student of Philosophy of Religion, University of Tehran, Tehran, Iran. (ehsan.simchizadeh@gmail.com).

³ . Professor of Philosophy, University of Tehran, Tehran, Iran, (a.yazdani@ut.ac.ir), (Corresponding Author).

challenges. The method of this research is descriptive-analytical, which involves the study, review and analysis of concepts, propositions and arguments.

Keywords: Miracle, Violation of natural law, The existence of God, Inference to the best explanation.

Introduction

This essay specifically addresses the question of whether it is possible to prove the statement “God exists” with the help of a miracle. Or in other words, can a miracle justify this statement? Certainly, the miracle has had and still has a certain religious meaning for many of its audience, but the question here is whether this meaning is defensible and reasonable. This question shows the connection between the discussion of the implication of miracles and epistemology. In fact, the question of the implication of miracles is an epistemological question. For this reason, in this research, an attempt has been made to look at the implication of miracles from the perspective of epistemology, because miracles have been considered as reasons or a justification for the proposition “God exists”. It should be examined whether such events have the power to justify belief in this proposition, and if so, under what conditions, and if not, what is the reason for this inability. In order to answer the main question, we must first have a definition of a miracle in order to know what the limits and limitations of what is supposed to be presented as a proof for the proposition “God exists” are. Therefore, before answering the said question, we have discussed the definitions of miracles. The definitions of miracle can be divided into two types: definitions that consider a miracle to be an extraordinary event and Hume’s definition that considers a miracle to be a violation of the laws of nature. We have examined four criticisms about Hume’s definition: 1) McKinnon’s criticism that the definition of violating the law of nature is self-contradictory; 2) Erman’s criticism that it is unlikely to violate the fundamental laws of nature; 3) The impossibility of recognizing violations of the law of nature; 4) The metaphysical impossibility of violating the law of nature.

After presenting these criticisms, it was concluded that violation of the law of nature as the definition of miracle, which was proposed by David Hume, can be criticized both logically and metaphysically. Especially from a metaphysical point of view, with the help of the thought experiment of the clock and watchmaker, which was explained in the fourth critique of Hume's definition, it can be concluded that the necessity of establishing the laws of nature is necessary to create a miracle and its survival during the time it is happening. Therefore, the definition of miracle can be expressed in the form of the following 4 components: 1) being contrary to the established order (not violating the law of nature), 2) being the agent of God, 3) having mediation in creation, 4) religious implication.

Next, by raising the question that a miracle can prove the existence of God in the form of which type of reasoning, we reached the two possibilities of deduction and inference to the best explanation, but with further investigation, we showed that the miracle cannot have a definite implication of the mentioned statement in the form of logical analogy. For such a signification, the miracle should be proposed in the form of analogical reasoning in the form of a conditional analogy, which will be formulated as follows:

1. If God exists and changes nature with his special intervention, then such an extraordinary event will occur.
2. Such an extraordinary event has occurred.
3. So God exists and has changed nature by special intervention.

But its first premise is this proposition: "If God exists and changes nature with his special intervention, then such an extraordinary event (miracle) will occur." It is unprovable, and therefore the mentioned analogy does not have certain premises and, accordingly, it will not have a certain result. Since deductive reasoning is the only way to prove an unfounded proposition with certainty, logically the proposition "God exists" cannot be proven with the help of a miracle. This is what is often believed in the Islamic language under the title of the lack of logical implication of miracles on the existence of God. Despite the miracle's inability to definitively prove the existence of God, but considering the distinction between justified suspicion and unjustified suspicion and the value of justified suspicion as a level of knowledge, the

supposed implication of a miracle on the existence of God can be best explained with the help of inference reasoning. But it should be noted that the supposed implication of a miracle in the form of inferring the best explanation faces several obstacles. Some important obstacles that were examined in this research are: the principle of laying down material causes, the principle of ontological constraints, the possibility of discovering a natural explanation in the future, the possibility of a great deception and the possibility of presenting an atheistic supernatural explanation. By criticizing and examining each of these obstacles, we came to the conclusion that none of them can rule out the theistic hypothesis completely, and for this reason, a miracle can be an inference to the best explanation under certain conditions, but each one weakens the theistic perception of the miraculous event in some way and in some aspect, and their result puts the theistic hypothesis in a fragile situation. Because they always raise possibilities against the theistic hypothesis that if evidence is found in favor of these obstacles, they can destroy the primacy of the theistic hypothesis. Therefore, it does not seem to be possible to consider the non-acceptance of the audience philosophically irrational or unjustified in a general way and before the case study of a miraculous incident.

Resources

- Baker, A. “Simplicity” The Stanford Encyclopedia of Philosophy (May. 2022), Edward N. Zalta(ed),
URL= <https://plato.stanford.edu/entries/simplicity>
- Douven, I. “Abduction” The Stanford Encyclopedia of Philosophy (May. 2021), Edward N. Zalta(ed),
URL= <https://plato.stanford.edu/entries/abduction>
- Earman, J. (2000). “Hume’s Abject Failure”. Oxford: Oxford University Press.
- Flew, A. (1967). “Miracles”. In Encyclopedia of Philosophy. 2nd ed. Vol3. Donald M. Borchert (editor). USA: Macmillan
- Hume, D. (2007). “An Enquiry Concerning Human Understanding”. New York: Oxford University Press
- McGrew, T. “Miracles”, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Jan. 2019), Edward N. Zalta(ed),
URL= <https://plato.stanford.edu/entries/miracles>

بررسی چیستی معجزه و چگونگی دلالت آن بر وجود خدا^۱

احسان سیم‌چی زاده^۲ عباس یزدانی^۳

چکیده

معجزه همواره به عنوان یکی از ادله حقایق ادیان به خصوص وجود خداوند به کار رفته است. در این نوشتار سعی کرده‌ایم به این پرسش پاسخ دهیم که معجزه به عنوان دلیلی بر وجود خدا، تا چه میزان از لحاظ منطقی و معرفت‌شناختی موجه است. به عبارت دیگر آیا معجزه به تنهایی و بدون در نظر گرفتن مسائل مربوط به گواهی‌های تاریخی و با فرض وثاقت ادله تاریخی، یا با فرض درک بی‌واسطه، می‌تواند وجود خداوند را برای مخاطب بی‌طرف اثبات کند یا خیر؟ روش این تحقیق توصیفی-تحلیلی است که از طریق مطالعه، بررسی و تحلیل ذهنی مفاهیم، گزاره‌ها و استدلال‌ها انجام می‌گیرد. در این مقاله پیش از تلاش برای پاسخ به پرسش اصلی، به تدقیق مفهوم معجزه و نقد تعریف مشهور دیوید هیوم (نقض قانون طبیعت) پرداخته شده و پس از جمع‌بندی بحث تعریف، با بیان مقدمه‌ای پیرامون انواع دلیل و استدلال تلاش می‌شود اولاً انواع استدلال‌هایی که معجزه ممکن است در قالب آن‌ها به عنوان دلیلی برای اثبات خدا در نظر گرفته شود مورد بررسی قرار گیرد، ثانیاً ناتوانی معجزه در اثبات

۱. مقاله پژوهشی، تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۳/۳ تاریخ تایید علمی: ۱۴۰۲/۷/۲۹.

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد فلسفه دین دانشگاه تهران، تهران، ایران.

(ehsan.simchizadeh@gmail.com)

۳. استاد فلسفه دین دانشگاه تهران (نویسنده مسئول مکاتبات)، تهران، ایران. (a.yazdani@ut.ac.ir)

وجود خدا به‌عنوان استدلالی قیاسی نشان داده خواهد شد و ثالثاً استنتاج بهترین تبیین به‌عنوان قالب استدلالی مناسب برای معجزه در جهت اثبات خدا مطرح می‌شود و موانع آن مورد نقد و بررسی قرار خواهد گرفت.

واژگان کلیدی: معجزه، دلالت معجزه، قانون طبیعت، خدا، اثبات.

۱. مقدمه

در الهیات ادیان ابراهیمی همواره معجزات بنیانگذاران و متولیان دین به‌عنوان دلیلی بر حقایق مطرح بوده است، الهیدانان و فلاسفه به این مباحث تحت عنوان دلالت معجزه پرداخته‌اند و سعی کرده‌اند حدود دلالت معجزه را تعیین کنند. البته معجزه نزد متکلمان و الهیدانان مسلمان عمدتاً به‌عنوان دلیلی برای اثبات نبوت خاصه مطرح بوده است و ایشان تقریباً به اتفاق معجزه را مثبت وجود خدا نمی‌دانستند (جوادی آملی، ۱۳۹۰: ۲۵۹-۲۶۰)، اما در دنیای مسیحی معجزه به‌عنوان یکی از ادله اثبات وجود خدا مطرح بوده است (McGrew, 2019). از این رو می‌توان گفت که معجزه از جمله مباحث مهم در الهیات ادیان ابراهیمی محسوب می‌شود.

این پژوهش به‌طور خاص به طرح این پرسش می‌پردازد که آیا به کمک معجزه می‌توان گزاره «خدا وجود دارد» را اثبات کرد؟ و چرا؟ یا به عبارت دیگر آیا معجزه می‌تواند این گزاره را موجه کند. قطعاً معجزه برای بسیاری از مخاطبین خود دلالت دینی یقین‌آوری داشته و دارد، اما سؤال این جاست که آیا این دلالت، قابل دفاع و معقول است؟ این پرسش نشان دهنده پیوند بحث دلالت معجزه با معرفت‌شناسی است، در حقیقت پرسش از دلالت معجزه، پرسشی معرفت‌شناختی است. به همین دلیل در این پژوهش سعی شده از منظر معرفت‌شناسی به دلالت معجزه بر گزاره مذکور نگاه شود، زیرا معجزه به‌مثابه دلیل یا توجیهی برای گزاره «خدا وجود دارد» مطرح شده و باید دید آیا چنین رویدادهایی توان

توجیه باور به این گزاره را دارند و اگر آری تحت چه شرایطی و اگر نه دلیل این ناتوانی چیست.

برای پاسخ به پرسش اصلی باید ابتدا تعریفی از معجزه داشته باشیم تا بدانیم حدود و ثغور آنچه قرار است به عنوان دلیلی بر گزاره «خدا وجود دارد» مطرح شود چیست، بنابراین پیش از پاسخ به پرسش مزبور، به تعاریف معجزه خواهیم پرداخت. می‌توان تعاریف معجزه را به دو نوع تقسیم کرد: تعاریفی که معجزه را حادثه‌ای خارق عادت می‌دانند، و تعریف هیوم که معجزه را نقض قوانین طبیعت به حساب می‌آورد. ما با پذیرش تعاریف نوع اول، پس از نقد تعریف مشهور هیوم، مؤلفه‌های معجزه را بیان خواهیم کرد. در ادامه به قدر نیاز به نکاتی درباره توجیه معرفت‌شناختی، دلیل، استدلال و انواع آن خواهیم پرداخت و در نهایت با طرح این پرسش که معجزه در قالب کدام یک از انواع استدلال می‌تواند وجود خدا را اثبات کند؟ به دو احتمال استدلال قیاسی (Deduction) و استنتاج بهترین تبیین (Inference to the best explanation) می‌رسیم، اما با بررسی بیشتر نشان خواهیم داد که معجزه نمی‌تواند در قالب قیاس منطقی، دلالتی بر گزاره مذکور داشته باشد و تنها می‌توان به کمک استنتاج بهترین تبیین دلالت ظنی معجزه بر وجود خدا را پذیرفت. بنابراین پاسخی به پرسش اصلی بحث این است که معجزه به تنهایی نمی‌تواند گزاره «خدا وجود دارد» را اثبات کند، یا به عبارت دیگر معجزه نمی‌تواند باور یقینی موجه برای وجود خدا به ارمغان بیاورد.

هدف اصلی این پژوهش بررسی دلالت صرفاً معجزه بوده است. به همین دلیل در طول بحث پیش فرض‌هایی را در نظر گرفتیم تا از تأثیر عوامل دیگر جلوگیری شود از جمله پیش فرض - های بحث عبارتند از: ۱. معجزه بی‌واسطه توسط مخاطب درک شود تا از ورود مباحث مربوط به وثاقت و دلالت گزارش‌های تاریخی جلوگیری شود، ۲. مخاطب معجزه موضع لادری گروانه نسبت به وجود خدا داشته باشد و ۳. دلیل و شاهد دیگری به سود یا به ضرر وجود خدا اقامه نشده باشد تا در آزمایش‌های فکری و استنتاج بهترین تبیین در خصوص

دلالت معجزه از سوگیری‌های احتمالی ذهن جلوگیری شود. در پایان می‌توان به کتاب دکتر محمدامین احمدی با عنوان *تناقض‌نما یا غیب‌نمون: نگرشی نو به معجزه*، و مقاله نقد و بررسی *برهان معجزه بر اثبات وجود خدا از دیدگاه فیلسوفان دین مغرب زمین* از آقایان دکتر عباس یزدانی و دکتر محمدعلی میرباقری منتشر شده در دوفصلنامه علمی-پژوهشی تأملات فلسفی به عنوان پیشینه بحث تعریف و دلالت معجزه اشاره کرد. همچنین مقاله *تعیین‌گرایی و فاعلیت الهی از منظر علامه طباطبایی* از آقایان دکتر سیدمحمد فقیه و دکتر عبدالرسول کشفی منتشر شده در مجله علمی-پژوهشی پژوهش‌های فلسفی به نحوه فاعلیت خدا در طبیعت که یکی از مصادیق آن در مورد معجزات است پرداخته شده است.

۲. چستی معجزه

۲.۱. معجزه در لغت

معادل انگلیسی معجزه «Miracle» که برگرفته از معادل لاتین «Miraculum» است در لغت به معنی امر شگفت‌آور است، همچنین معادل یونانی معجزه در عهد جدید «Tepas» و معادل عبری آن در عهد عتیق «nes» یا «oth» است که هر دو به معنای نشانه یا آیت است (Schlesinger, 2010, p 398). در قرآن لفظ معجزه به کار نرفته است و در عوض از واژه‌هایی همچون *بینه* (۲۰:۱۳۳)، *آیه* (۲۰:۲۳)، *برهان* (۲۸:۳۲) و *سلطان* (۴:۱۵۳) استفاده شده است که همگی در لغت بر دلیل و نشانه بودن چنین رویدادهایی دلالت دارند، اما واژه معجزه در الهیات اسلامی و در میان متکلمین و فلاسفه مسلمان رواج یافت و اکنون در عربی و فارسی برای این اصطلاح تعین یافته است که به جای شگفت‌آور و نشانه بودن چنین رویدادهایی بر امر خارق‌العاده‌ای که مخاطبینش ناتوان از انجام ماندش هستند، دلالت دارد (احمدی، ۱۳۸۹، ص ۴۸).

۲.۲. معجزه در اصطلاح

تعریف توماس آکوئیناس: «چیزهایی سزاوار نام معجزه هستند که توسط عامل خدایی فراتر از نظم معهود طبیعت انجام می‌شوند» (Qtd. In flew, 1967, p 265). تعریف جان لاک:

«عملی قابل مشاهده که فراتر از درک ناظر و به عقیده او مخالف جریان محقق طبیعت است و ناظر آن را خدا در نظر می‌گیرد» (Qtd. In Flew, 1967, p 267). تعریف ساموئل کلارک: کاری که به گونه‌ای غیر عادی و متفاوت از روش و مشیت معمول با دخالت خدا یا موجوداتی برتر از انسان برای اثبات یک آموزه یا تأیید یک شخص انجام می‌شود (Qtd. In McGrew, 2019). تعریف سوئین‌برن: اتفاقی خارق‌العاده (تخلف واقعی یا ظاهری از قانون طبیعت) که توسط خدا انجام شده و دارای اهمیت دینی است (Swinburne, 1970, p 1-11).

۲،۲،۱. تعریف هیوم و مقایسه آن با تعاریف دیگر معجزه

دیوید هیوم در کتاب کاوشی در خصوص فهم بشری به بحث معجزه می‌پردازد و در آن معجزه را چنین تعریف می‌کند: «تخلف از قانون طبیعت به وسیله اراده خاص خدا یا به وسیله مداخله عاملی نامرئی» (Hume, 1999, p 173). بررسی جداگانه و مقایسه این تعریف با دیگر تعاریف از آن جهت اهمیت دارد که تا پیش از هیوم علت شگفت آور بودن معجزه، خلاف انتظار بودن آن دانسته می‌شد اما هیوم پا را فراتر نهاد و از تعبیر نقض قانون طبیعت استفاده کرد. بنابراین تمایز تعریف هیوم با دیگر تعاریف در مؤلفه نقض قانون طبیعت است. این عبارت بیان‌کننده چرایی خارق‌العاده بودن است. اما «نقض قانون طبیعت» مفهومی مبهم است که نیاز به تدقیق دارد، اولاً اینکه آیا منظور از آن نقض قانون‌هایی است که انسان از طبیعت برداشت کرده و در قالب علوم طبیعی مدون ساخته است یا منظور قوانین ثبوتی طبیعت است، در فرض اول، این تعبیر چندان با دیگر انواع تعریف، که پیش از هیوم مطرح بوده تفاوتی نخواهد کرد، زیرا تعاریف پیش از هیوم نقض نظم معهود طبیعت را مد نظر داشتند و صفت «معهود» نیز بیانگر استقرا به عنوان پشتیبان نگاه عرفی به طبیعت است و قوانین علمی نیز تنها با این تفاوت که دقیق‌تر از نگاه عرفی هستند همچنان بر استقرا تکیه دارند. برای مثال آکوئیناس معجزه را امری فراتر از نظم معهود طبیعت تعریف کرده است (Qtd. In flew, 1967: 265)، همچنین در تعریف جان لاک معجزه بودن یک حادثه منوط به

برداشت و عقیده ناظر نسبت به آن حادثه دانسته شده، به این معنی که آیا ناظر آن را خلاف جریان محقق طبیعت می‌داند یا نه (Qtd. In Flew, 1967: 267).

به هر حال بنا به برداشت سوئین‌برن ظاهراً منظور هیوم نقض قوانین ثبوتی طبیعت است، یعنی نقض قوانین طبیعت در حاقّ واقع، سوئین‌برن چنین می‌گوید که اگر بفهمیم یک حادثه به واقع نقض قانون طبیعت نبوده است، باید بگوییم آن حادثه از اول معجزه نبوده، نه اینکه از الآن به بعد معجزه نیست (Swinburne, 1970, p 6). این عبارت نشان می‌دهد قید «به واقع» در تعیین نقض قانون طبیعت اهمیت اساسی دارد. بنابراین به نظر می‌آید هیوم سعی کرده تمایزی عینی (objective) میان این حوادث و معجزه قرار دهد، نه تمایزی منوط به برداشت ناظر (subjective).

۲،۲،۲. نقد تعریف هیوم

با این مقدمه در ادامه به بررسی انتقادات مربوط به تعبیر نقض قانون طبیعت می‌پردازیم:

۱) **خودمتناقض بودن نقض قانون طبیعت:** مکینون تعبیر نقض قانون طبیعت را مفهومی خودمتناقض می‌داند، زیرا قانون به معنای امری استثناناپذیر است و نقض و استثنا در آن صرفاً نشان دهنده این است که آنچه تاکنون قانون پنداشته می‌شده در حقیقت قانون نبوده و تصوّر هم‌زمان نقض‌پذیری و قانون بودن تصویری خودمتناقض است (MacKinnon, 1967, p 309). در ابتدا ممکن است در پاسخ به این نقد چنین گفته شود که منظور هیوم، نه نقض قوانین ثبوتی (قوانین در حاقّ واقع)، بلکه نقض آنچه ما به عنوان قانون طبیعت می‌دانیم است، همان‌طور که در مقدمه این بحث اشاره شد، این برداشت نادرست است، زیرا در این صورت تعریف هیوم با دیگر تعاریف معجزه تفاوتی نخواهد داشت و چیزی بیشتری نخواهد گفت زیرا نقض روندهای معمول و معهود طبیعت به معنی نقض آن چیزهایی است که ما به عنوان قوانین طبیعت پذیرفته‌ایم و این تعبیر با بقیه تعریف‌ها تفاوتی ندارد.

یکی از پاسخ‌ها به مکینون را سوئین‌برن مطرح کرده، وی به اشکال مکینون چنین پاسخ داده است که اگر تنها یک یا چند استثناء تکرارناپذیر دربارهٔ یک قانون طبیعت رخ دهد، آنگاه می‌توان همچنان آن فرمول اولیه را قانون دانست، زیرا آن فرمول همچنان در موارد دیگر کار می‌کند؛ به این معنی هر استثنائی با ضرورت قانون در تعارض نیست. سوئین‌برن خود اذعان دارد که نظرش مبتنی بر برداشت خاصی از مفهوم قانون طبیعت، ضرورت و امتناع فیزیکی است که متفاوت از آن برداشتی است که هیچ‌گونه استثنا در قانون طبیعت را بر نمی‌تابد و استثنا را نشان دهندهٔ اشتباه ما در فهم قانون اصلی می‌داند. او خود معترف است برداشت کلی از قانون طبیعت هرگز با استثنا جمع نمی‌شود (Swinburne, 1970, p 26-28). به نظر می‌رسد برداشت متفاوت سوئین‌برن از قانون و ضرورت آن در واقع رویکردی عمل-گرایانه است و واقعاً مسئله را حل نکرده است، البته ردّ نظر سوئین‌برن مبتنی بر این موضع متافیزیکی است که طبیعت بر قوانین علی-معلولی استوار است و این روابط علی-معلولی استثناپذیر نیستند.

پیترسون در پاسخ به اشکال مکینون پیشنهاد داده که قانون طبیعت را به معنی قانون کلّ هستی در نظر بگیریم، یعنی قانون هستی متشکل از قوانین طبیعی و فراطبیعی است که در این صورت نقض قانون طبیعت به معنی تعلیق و توقف قانون طبیعت و عمل کردن قوانین فراطبیعی به جای آن است (Peterson, 2013, p 210). به نظر می‌رسد اگر نقض قانون طبیعت را به این معنا تفسیر کنیم ظاهراً ایراد مکینون نیز برطرف می‌شود. هرچند در ادامه با طرح یک آزمایش فکری بیان خواهیم کرد که حتی تعبیر پیترسون نیز از حیث متافیزیکی قابل قبول نیست. در نهایت به نظر می‌رسد ایراد مکینون با حفظ مفهوم نقض قانون طبیعت در معنای اصلی‌اش قابل قبول است و تنها راه برای فرار از این ایراد تغییر در تعبیر است. زیرا در این تفسیر نقض قانون طبیعت واقعاً به معنای نقض نیست، بلکه به معنای تعلیق است و این با آنچه مکینون برای طرح ایرادش مدّ نظر داشت تفاوت دارد.

۲) عدم امکان شناخت نقض قوانین بنیادی طبیعت: در این مورد جان اِرمِن بیان می‌کند با توجه به یافته‌های جدید علم فیزیک، قوانین بنیادین فیزیکی حاکم بر هر تغییر و تحول زیست‌شناختی و شیمیایی هستند، مثلاً مرده ماندن یک جسد قانون طبیعت نیست، بلکه قابل فروکاهش به رویدادهای بنیادی تری است که در سطح زیراتمی و کوانتومی رخ می‌دهد. از طرفی به نظر نمی‌رسد که حرکات ذرات بنیادی بدن یک مرده که برای بازگرداندن او به زندگی لازم است با هیچ یک از قوانین اساسی فیزیک مغایرت داشته باشد (Earman, 2000, p 79). اِرمِن سعی می‌کند توجه ما را به این نکته جلب کند که برای ایجاد اتفاق خارق‌العاده‌ای مانند زنده شدن مرده یا مثلاً تبدیل آب به شراب، که در مقیاس معمول (بزرگ) رخ می‌دهند، نیازی به نقض قوانین طبیعت در مقیاس کوچک ذرات زیراتمی نیست، و تصور این که در آن سطح حتماً نقضی باید رخ دهد تا در مقیاس بزرگ به چنین حوادثی منتهی شود الزامی نیست؛ به خصوص اینکه یافته‌های مبتنی بر عدم قطعیت رفتارهای الکترون‌ها در فیزیک کوانتوم راه را برای این عدم لزوم باز می‌کند. همچنین می‌توان این نقد را به این سمت سوق داد که علی‌الظاهر طبق گفته‌های فیزیکدانان پدیده‌های فیزیکی قابل فروکاهش به چند قانون بنیادی فیزیک در سطوح بسیار ریز است که در نتیجه ادعای نقض قانون طبیعت باید به معنی نقض حداقل یکی از این قوانین باشد تا در نهایت منجر به معجزه در مقیاس بزرگ شود و تصور نقض قوانین بنیادین فیزیک چندان معقول نیست. باید گفت این تفسیر از نقد اِرمِن در نهایت بازتولیدی از نقد مکینون در سطح زیراتمی است، چرا که ادعای معقول نبودن نقض قانون چه در سطح عرفی و چه در سطح بسیار ریز از لحاظ فلسفی با هم تفاوتی ندارند.

با همه این تفاسیر با اینکه نقد اِرمِن نقد جدید و قابل توجهی است، اما به نظر می‌رسد برای داوری بهتر نیاز به داده‌های علمی بیشتری در مورد رابطه سطح زیراتمی و سطح قابل مشاهده

پدیده‌های فیزیکی داریم، و بدون این داده‌ها اشکال‌ا‌رمن صرفاً مبتنی بر یک حدس بزرگ (اینکه در حین وقوع معجزه در سطح زیراتمی لزومی ندارد نقض قانونی رخ دهد) است. **۳) عدم امکان تشخیص نقض قوانین طبیعت:** این نقد در واقع نقدی معرفت‌شناختی به تعریف هیوم است، زیرا تشخیص مصادیق نقض قوانین ثبوتی طبیعت برای ما انسان‌ها ناممکن است و در نتیجه هرگز نمی‌توانیم به معجزه‌راستین معرفت پیدا کنیم. البته این نکته درباره‌ هر تعریفی از معجزه قابل بیان است، زیرا در تعریف معجزه عنصری غیبی و نامشهود (عامل معجزه) وجود دارد که مانع از تشخیص قطعی معجزه‌راستین می‌شود، اما این مشکل درباره تعریف هیوم دوچندان است، زیرا در این تعریف علاوه بر مؤلفه‌ نامشهود قبلی، مؤلفه‌ دیگر معجزه (نقض قانون طبیعت) هم غیرقابل تشخیص است.

البته درباره این اشکال می‌توان چنین گفت که اگر قبول داشته باشیم که «نقض قانون طبیعت فقط از خدا ساخته است» دیگر مشکل تعریف هیوم در تشخیص نسبت به دیگر تعاریف بیشتر نمی‌شود، زیرا اگر بفهمیم که حادثه‌ خارق‌العاده در واقع نقض قانون طبیعت بوده، دیگر در مورد اینکه عامل آن خداست شکی نخواهیم داشت و اگر به هر طریقی بفهمیم اراده‌ خاص خدا عامل حادثه‌ خارق‌العاده بوده است، دیگر اهمیتی ندارد که آن واقعاً نقض قانون طبیعت بوده است یا نه، زیرا بنا به فرض، دلالتش بر وجود خدا برای ما محرز است و به تبع معجزه بودنش نیز محرز خواهد بود.

شرح استدلال: ما نمی‌دانیم حادثه‌ای که رخ داده، نقض قانون طبیعت بوده یا نه؟ و برای حکم به هر طرف نیازمند دلیلیم و در این بین اصلی نیز وجود ندارد. بنابراین بر اساس تقسیم ثنائی منطقی سه حالت قابل فرض است: اول: به تبیین طبیعی حادثه مشکوک دست یابیم و حکم کنیم که نقض قانون طبیعت نبوده است. (۱) دوم: به تبیین طبیعی حادثه مشکوک دست نیابیم. حالت دوم خود به دو حالت قابل تقسیم است: اول: بتوانیم بفهمیم که حادثه بر اساس قوانین طبیعت رخ نداده و حکم کنیم که نقض قانون طبیعت بوده است. (۲) دوم:

نتوانیم بفهمیم که حادثه بر اساس قوانین طبیعت رخ نداده و نتوانیم حکم کنیم که نقض قانون طبیعت بوده است. (۳) به دلیلی که در ادامه خواهیم گفت حالت (۲) ناممکن است. بنابراین یا حالت (۱) رخ خواهد داد که یعنی حادثه مشکوک نقض قانون طبیعت نبوده یا حالت (۳) رخ خواهد داد که یعنی ما نه تبیین طبیعی درباره آن حادثه داریم و نه دلیلی داریم که آن را نقض قانون طبیعت بدانیم. بنابراین صرفاً باید درباره آن سکوت کنیم. در این صورت مطلوب ما حاصل شده است و آن اینکه نتوانسته‌ایم به یک حادثه به‌عنوان ناقض قانون طبیعت معرفت بیابیم.

استدلال ناممکن بودن حالت دوم:

مقدمه اول) ادعای اینکه یک حادثه خارق‌العاده نقض قانون طبیعت است، می‌توان به این شکل بازنویسی کرد که «آن معلول عواملی است که عضو مجموعه قوانین طبیعت نیستند». بنابراین به این دلیل که ناقض قانون طبیعت دانستن یک حادثه خارق‌العاده، خروج از اصل است و خروج از اصل نیازمند دلیل است، باید بتوانیم به نحو قابل قبولی اثبات کنیم عوامل حادثه خارق‌العاده عضو مجموعه قوانین طبیعت نیستند.

مقدمه دوم) برای اینکه بفهمیم X عضو مجموعه S نیست، تنها دو راه داریم:

اول) به تمام اعضای مجموعه S آگاه باشیم و با بررسی ببینیم که آیا X عضو آن مجموعه است یا خیر.

دوم) دست‌کم به یکی از ویژگی‌های اصلی^۱ اعضای مجموعه S یا یکی از لازم‌های آن آگاه باشیم تا ببینیم که X فاقد آن است و عضو مجموعه نیست.

مقدمه سوم) اگر قواعد تشکیل دهنده حادثه خارق‌العاده را X بنامیم و مجموعه قوانین طبیعت را مجموعه N بنامیم، در این صورت بر طبق مقدمه پیشین برای آنکه بفهمیم X عضو N نیست دو راه داریم:

اول اینکه به تمام اعضای مجموعه N یعنی تمام قوانین ثبوتی طبیعت آگاه باشیم.

دوم اینکه به ویژگی اصلی مجموعه N آگاه باشیم و بتوانیم بفهمیم که آیا X واجد آن هست یا خیر. پر واضح است که به تمام قوانین ثبوتی طبیعت آگاهی نداریم و از طرفی به ویژگی اصلی مجموعه قوانین طبیعت نیز آگاهی نداریم، و حتی اگر داشته باشیم برای استفاده از ویژگی اصلی می‌باید X را (= قواعدی که حادثه خارق‌العاده بر طبق آنها محقق شده) بشناسیم تا بفهمیم آیا واجد ویژگی اصلی مجموعه N هست یا نه، و این در حالی است که شناخت X با خارق‌العاده بودن حادثه منافات دارد.

نتیجه) ما هیچ‌گاه نمی‌توانیم مدعی شویم که یک حادثه ولو خارق‌العاده، بر خلاف اصل طبیعی بودن حوادث رخ داده و به تبع نقض قانون طبیعت است. بنابراین اطلاق معجزه بر حوادث خارق‌العاده به‌عنوان حوادث ناقض قانون طبیعت، ادعایی بدون دلیل است. بنابراین حتی اگر از تبیین طبیعی یک حادثه خارق‌العاده، که به چشم دیده‌ایم ناتوان بودیم نمی‌توانیم چنین ادعایی داشته باشیم.

۴) **عدم امکان نقض قوانین طبیعت:** هیچ حادثه‌ای نمی‌تواند حاصل نقض یا تعلیق قوانین طبیعت باشد، زیرا به هر حال حتی با دخالت خاص خدا در طبیعت، آن حادثه همچنان بر اساس قوانینی در حال تحقق است و این طبیعت است که همچنان میزبان آن حادثه خارق‌العاده است. بنابراین می‌باید همچنان بر اساس قوانین طبیعت ایجاد شده و ادامه یابد. به نظر، نقض قانون طبیعت و یا حتی تعلیق آن و به کار افتادن قوانینی فراطبیعی برای تحقق معجزه از لحاظ متافیزیکی قابل توجیه نیست. البته این به‌معنای انکار وجود قوانین فرامادی نیست. منظور این است که حتی با دخالت قوانین فرامادی در طبیعت، باز هم این قوانین مادی و طبیعی‌اند که مابشرتاً اجزاء معجزه را تشکیل داده‌اند، مثلاً در مورد شکافته شدن رود نیل، اجزای تشکیل دهنده این معجزه آب رود نیل است که موجودی مادی است که در طول زمان تحقق معجزه نیز همچنان باید بر اساس قوانینی رفتار کند و تصور نقض کامل هر قانونی با بقاء معجزه در زمان تحققش ناسازگار است. برای تبیین بهتر این نکته به آزمایش فکری

زیر توجه کنید: اگر طبیعت را به یک ساعت پیچیده تشبیه کنیم، رویداد ناقص قانون طبیعت معادل دخالت مستقیم ساعت‌ساز در روندهای در حال انجام ساعت است، به گونه‌ای که باعث انجام کاری می‌شود که ساعت به‌طور معمول هرگز آن را انجام نخواهد داد؛ مثلاً ساعت‌ساز با دست خود عقربه‌های ساعت را به‌جهت عکس می‌چرخاند. در این حالت قانون ساعت نقض شده و عامل این نقض نیز موجودی فراتر از ساعت و مسلط بر آن، یعنی ساعت‌ساز است. اما اگر با دقت بیشتری به این وضعیت بنگریم در خواهیم یافت آنچه عملاً رخ داده نمی‌تواند نقض قانون ساعت باشد. نکته پنهان در دخالت مستقیم ساعت‌ساز این است که او می‌تواند خلاف روند معمول ساعت دخالتی انجام دهد و در عین حال ساعت همچنان پابرجا بماند و در واقع پذیرای این دخالت باشد. این نشان می‌دهد قانون حاکم بر ساعت این نیست که عقربه‌ها فقط در جهت خاص ساعت‌گرد بچرخند، بلکه کل این سامانه این توانایی را هم دارد که عقربه‌هایش به عکس بچرخند، ولو برای تحقق آن نیاز به دخالت بیرونی باشد. دلیل این پذیرا بودن همین است که چنین اتفاقی رخ داده و از طرفی ساعت هنوز پابرجاست و از هم نپاشیده است. این توانایی ساعت ناشی از قوانینی است که بر آن حاکم است و اگر نه عملاً این اتفاق یا رخ نمی‌داد یا در صورت وقوع تمام ساعت از هم می‌پاشید و خراب می‌شد. این یعنی هم ساعت‌گرد چرخیدن و هم پادساعت‌گرد چرخیدن عقربه‌ها در سازوکار ساعت وجود دارد، اما یکی از این دو، روند معمول ساعت است. بنابراین دخالت ساعت‌ساز و به‌عکس چرخاندن عقربه‌ها واقعاً نقض قانون ساعت نیست و تنها نقض روند معمول حرکت ساعت است. معتقدم این وضعیت در مورد معجزات هم قابل بیان است، همین که معجزات رخ داده‌اند و طبیعت همچنان پابرجاست. یا به عبارتی دیگر، طبیعت پذیرای آن رویداد بوده است، نشان دهنده این حقیقت است که با دخالت خداوند تنها روند معمول طبیعت موقتاً معلق شده، ولی همچنان طبیعت بر اساس سازوکاری بنیادین در حال فعالیت است که آن ساز و کار بنیادین حلقه وصل میان خداوند و طبیعت است. باید دقت

شود که همین سازوکار، سازوکاری مادی است که مرتبط با امر فرامادی است. این نکته با سخن پیترسون مبنی بر تعلیق قوانین مادی و به کار افتادن قوانین فرامادی تفاوت دارد، بلکه در اینجا ادعا این است که قوانین مادی و فرامادی در ارتباطی وثیق با هم در حال کارند. تمام این بحث به معنای دخالت خداوند در طبیعت است، یعنی هدف این است که نشان دهیم باید چه تصوّر و تبیینی متافیزیکی‌ای داشته باشیم تا در آن سیاق معجزه معقول باشد. نکته دیگر آنکه دلالت دینی معجزه نه وابسته به نقض یا تعلیق قانون طبیعت که وابسته به وجود آگاهی و اراده‌ای برتر و مسلط به عنوان عامل آن حادثه است. پس اگر بتوان به کمک مؤلفه‌های دیگر وجود اراده پشت معجزه را نشان داد یا محتمل کرد، در نتیجه همچنان می‌توان دلالت مذکور را تأمین کرد یعنی برای نشان دادن دلالت دینی معجزه، نیازی به تمسک به تعبیر نقض قانون طبیعت نیست.

۲,۳. جمع‌بندی مؤلفه‌های معجزه

به نظر می‌رسد معجزه از مؤلفه‌های زیر تشکیل شده باشد:

- ۱) رویدادی خلاف فرآیندهای معمول طبیعت است. (مشهود)
- ۲) عامل آن خدا یا موجودی هوشمند و مختار و فراطبیعی است که از جانب خدا مأمور است. (نامشهود)
- ۳) همراه با وساطت مدعی وجود خدا است. (مشهود)
- ۴) برای مخاطبین خود دلالت دینی دارد. (مشهود)

همانطور که نشان داده شده از چهار مؤلفه معجزه، مورد دوم نامشهود است، بنابراین مخاطب منکر یا ندانم‌گرا نسبت به خدا، در صورتی که حادثه مذکور را بی‌واسطه درک کند، لاجرم هر سه مؤلفه دیگر را تصدیق می‌کند اما می‌تواند در مورد مؤلفه دوم یا موضع انکار اتخاذ کند و یا سکوت کند.

تمام بحث بر سر دلالت معجزه و توانایی اثبات‌گری آن مربوط به همین مؤلفه نامشهود دوم است، در واقع تلاش این است که ببینیم آیا سه مؤلفه دیگر می‌توانند در قامت دلیل یا استدلال مؤلفه دوم را برای مخاطب اثبات و یا محتمل کنند یا خیر. در ادامه به بررسی ویژگی‌ها و انواع استدلال می‌پردازیم تا مقدمات لازم برای پاسخ به پرسش بالا را بیان کنیم.

۳. بررسی معرفت‌شناختی دلالت معجزه بر وجود خدا

۳،۱. مقدمه

اگر گزاره «خدا وجود دارد» را گزاره‌ای غیربایه محسوب کنیم، نمی‌توان آن را با توسل به منابع شناخت همچون ادراک حسی، درون‌بینی یا عقل توجیه کرد. البته این گزاره برای تجربه‌گر تجربه دینی یا عرفانی احتمالاً به همین شکل موجه می‌شود. اما در اینجا بحث بر سر توجیه وجود خدا برای کسی است که چنین تجاربی نداشته است. در این صورت قطعاً توجیه این گزاره برای او مانند توجیه گزاره «این میز وجود دارد»، یا گزاره «اکنون خوشحالم» یا گزاره «اجتماع نقیضین محال است» نخواهد بود. با این فرض برای توجیه وجود خدا باید از باورهای دیگری که هر یک به تنهایی موجه‌اند بهره برد، و در نظمی منطقی از آنها برای استنتاج این نتیجه استفاده کرد. این شیوه از استنتاج به استدلال قیاسی معروف است و در صورت صحت ماده و صورت نتیجه خود را به نحو یقینی اثبات می‌کند. از دیگر اقسام استدلال می‌توان به استقرا، تمثیل و استنتاج بهترین تبیین اشاره کرد، که همگی نتیجه ظنی در پی دارند، اما قطعاً ظنی که به کمک این چهار شیوه اخیر به دست آید، هر چند از یقین موجه ارزش معرفت‌شناختی کمتری دارد، اما از ظن ناموجه ارزشمندتر خواهد بود. توضیح آنکه می‌توان وضعیت فاعل شناسا نسبت به یک گزاره را از دو حیث یقین / ظن و موجه / ناموجه تقسیم کرد که با ضرب این دو حالت در هم چهار حالت به دست بیاید: یقین موجه، ظن موجه، یقین ناموجه و ظن ناموجه. تفاوت یقین موجه و یقین ناموجه مانند یقین به یک گزاره بر اساس دلایل معقول و مرتبط در مقابل یقین به گزاره بر اساس دلایلی بی‌ربط

است، همین سخن در باب ظنّ موجّه و ناموجّه تکرار می‌شود، مثلاً ظنّ به اینکه «فردا باران خواهد بارید» بر اساس اعتماد به نتایج الگوهای هواشناسی، ظنّی موجّه و معقول است، اما قطعاً ظنّ به همین گزاره بر اساس این دلیل که مثلاً «امروز دوست من پیراهن آبی پوشیده است»، قطعاً ظنّی ناموجّه خواهد بود. پس با وجود اختلافی که در معرفت دانستن ظنون وجود دارد و با فرض معرفت نبودن ظن، اما همچنان توجیه ظنون موضوعی است که از لحاظ معرفت‌شناختی حائز اهمیت است.

پس از بیان این مقدمه، به بررسی این نکته می‌پردازیم که معجزه در قالب کدام‌یک از انواع استدلال می‌تواند گزاره «خدا وجود دارد» را اثبات یا محتمل کند. پیش از ورود به این بحث می‌توان به راحتی دو قسم استقرا و تمثیل را رد کرد. معجزه نمی‌تواند در قالب استقرا، چنین دلالتی داشته باشد، زیرا اساساً استقرا برای اثبات گزاره‌های کلی به کار می‌رود و گزاره مدّنظر ما گزاره‌ای جزئی است. همچنین معجزه در قالب تمثیل نیز چنین دلالتی ندارد، زیرا در این صورت باید میان معجزه به‌عنوان اصل و خدا به‌عنوان فرع، جامعی یافت که بتوان حکم وجود داشتن را از معجزه به خدا تسری داد و پر واضح است که وجه شباهتی یافت نمی‌شود.

۳،۲. معجزه و استدلال قیاسی

اگر بخواهیم از معجزه در قالب یک استدلال قیاسی بهره ببریم می‌توانیم آن را به شکل یک قیاس شرطی چنین صورت‌بندی کنیم:

(۱) اگر خدا وجود داشته باشد و با دخالت خاصّ خود در طبیعت تغییر ایجاد کند،

آنگاه چنین حادثه خارق‌العاده‌ای رخ خواهد داد.

(۲) چنین حادثه خارق‌العاده‌ای رخ داده است.

(۳) پس خدا وجود دارد و با دخالت خاصّ در طبیعت تغییر ایجاد کرده است.

مقدمه اول این استدلال شرطیه متصله‌ای است که حادثه خارق‌العاده را معلول دخالت خاص خدا می‌داند، اما این قضیه شرطیه قابل تردید است، نمی‌توان به صرف خارق‌العاده بودن یک حادثه چنین نتیجه گرفت که لزوماً این حادثه معلول دخالت خاص خداست. در اینجا لازم است پیش‌فرض‌های بحث که در مقدمه به آن‌ها اشاره شد را یادآوری کنم و آن این که مخاطب معجزه موضع لادری گروانه دارد. بنابراین واضح است که برای او این مقدمه قابل قبول نخواهد بود. از جمله مناقشاتی که می‌توان درباره این قضیه بیان کرد عبارتند از: اصل بستار فیزیکی، یعنی لزوم وجود تبیین مادی یا طبیعی از حوادث خارق‌العاده و اصل امساک یا تیغ اُکام، همچنین حتی با وجود پذیرش تبیین فراطبیعی از چنین حوادثی، می‌توان به جای تبیین خدا باورانه، تبیین خدا ناپا باورانه ارائه داد، یعنی گزاره را چنین بیان کرد که چنین حوادثی معلول موجودی فراطبیعی است نه اینکه آن موجود لزوماً خدا باشد. کوتاه سخن آن که این مقدمه جدا از اشکالاتی که به آن وارد است، مقدمه‌ای اثبات نشده است و به نظر نمی‌رسد بتوان آن را با هیچ یک از منابع شناخت اثبات کرد. بنابراین نتیجه نهایی این استدلال قابل قبول نیست.

در نهایت با توجه به این که قسم دیگر استدلال یعنی استنتاج بهترین تبیین در بهترین حالت تنها دلالتی ظنی بر نتیجه خود دارد، می‌توان گفت قطعاً معجزه نمی‌تواند گزاره «خدا وجود دارد» را اثبات کند. این نکته همان چیزی است که متألهان اسلامی تحت عنوان عدم دلالت منطقی معجزه بر وجود خدا مطرح کرده‌اند (جوادی آملی، ۱۳۹۰، صص ۲۵۷-۲۵۸). اما با توجه به آن چه پیرامون ظنون موجّه و ناموجّه بیان کردیم، همچنان ادامه دادن این بحث از وجهی معقول برخوردار است. زیرا این امکان وجود دارد که بتوان به کمک استنتاج بهترین تبیین معجزه را به عنوان دلیلی ظنی، اما موجّه برای باور به وجود خدا در نظر گرفت.

۳,۳. معجزه و استنتاج بهترین تبیین

نوع دیگری از استدلال که به نظر می‌رسد بتوان معجزه را در قالب آن دلیلی بر وجود خدا به حساب آورد، استدلال استنتاج بهترین تبیین است. وقتی با شرایط خاصی روبه‌رو هستیم، که از حیث تبیین علل و چگونگی تحقق مبهم است و تبیین‌های مختلفی برای آن قابل تصور است، بدیهی است معقول‌ترین موضع این است که بهترین تبیین را به عنوان تبیین محتمل برگزینیم. معرفت‌شناسان بهترین تبیین را تبیینی دانسته‌اند که اولاً به بیشترین ابهامات پاسخ‌های منسجم‌تری بدهد، ثانیاً با شرایط، بیشترین انطباق را داشته باشد و ثالثاً از بقیه محتمل‌تر باشد و مؤونه کمتری نسبت به دیگر تبیین‌ها داشته باشد (Douven, 2021). مثلاً برای پاسخ به این سؤال که چرا زمین شهر خیس است؟ در شرایط مساوی از نظر شواهد و قرائن بهترین تبیین این نیست که تمام لوله‌های شهر ترکیده‌اند، بلکه بهترین تبیین این است که دیشب باران باریده است. با این فرض که معجزه را بی‌واسطه دیده باشیم و با آن مواجهه مستقیم داشته باشیم، این سؤال مطرح است که این رویداد عجیب، که همراه با ادعایی دینی محقق شده است، چه تبیینی دارد؟ آیا می‌توان بر خلاف ادعای ملازم آن، تبیینی طبیعی از آن ارائه کرد یا باید تبیین خدا‌باورانه را پذیرفت؟ برای پاسخ به این پرسش‌ها نیازمند ترسیم شرایطی هستیم که بر طبق آن قرار است بهترین تبیین استنتاج شود، به همین منظور شرایط را در قالب مثالی بازسازی می‌کنیم:

مثال قطار بی انتها: قطاری را در نظر بگیرید که ابتدا و انتهای آن برای مسافرینش ناشناخته است. آن‌ها نمی‌دانند این قطار چطور و توسط چه کسی ساخته شده است. آن‌ها و تمام پدران و مادران‌شان از بدو تولد در قطار زندگی کرده‌اند و در آن نیز خواهند مرد و به بیرون از این قطار نیز هیچ دسترسی ندارند و نمی‌دانند آیا بیرون از قطار دنیایی وجود دارد یا نه، تنها چیزی که از قطار می‌دانند مجموعه‌ای از رخداد‌های درون قطار است، که به شکل منظمی رخ می‌دهند. مثلاً تهویه هوا و چراغ‌ها در ساعت مشخصی روشن و در ساعت

مشخصی خاموش می‌شود و اتفاقاتی از این دست که به‌طور منظم در زمان معینی رخ می‌دهند. بیشتر مسافرین به این گمان رسیده‌اند که این قطار راننده و راهبری ندارد و خود به خود در حال کار کردن است. حال در این وضعیت یکی از مسافران قطار مدعی می‌شود که قطار راننده دارد و او با راننده قطار ارتباط دارد، طبعاً مسافرین دیگر به سخن او به دیده تردید می‌نگرند، زیرا چنین ادعایی را نمی‌توان صرفاً بر اساس گواهی پذیرفت. بنابراین از وی درخواست خواهند کرد که برای ادعای خود نشانه‌ای بیاورد، در این وضعیت چه نشانه‌ای از مسافر مدعی می‌توان انتظار داشت، قطعاً نشانه‌هایی که بتوانند وجود راننده را محتمل کنند. به نظر می‌رسد بهترین کار این است که از وی بخواهند تا از راننده درخواست کند تا اتفاقاتی که خلاف روندهای معمول و معهود قطار بوده را رقم بزند. وقتی این اتفاقات می‌افتد قطعاً این فرضیه که فرد مدعی واقعاً با راننده قطار در ارتباط است محتمل می‌شود. در این آزمایش فکری سعی شده است تشبیهی میان وضعیت معجزه، طبیعت و ادعای وجود خدا و نبوت صورت بگیرد تا کارکرد معجزه در قالب استنتاج بهترین تبیین برای محتمل کردن وجود خدا را بتوان بهتر فهمید. همانطور که در این آزمایش فکری نشان داده شد اگر نگوئیم تنها اما مهمترین دلیل برای حداقل محتمل کردن دو ادعای مذکور، یعنی وجود راننده و ارتباط داشتن با او منوط به انجام کارهای خلاف معمول قطار است. این مثال نشان می‌دهد به خلاف نظر مشهور متکلمین مسلمان، معجزه می‌تواند از نقش مهمی در اثبات ادعای وجود خدا و نبوت داشته باشد.

۳،۳،۱. موانع فرضیه خدا باورانه

اما برای ترجیح تبیین خدا باورانه موانعی وجود دارد که در این قسمت به نقد و بررسی آنها می‌پردازیم:

مانع اول) اصل بستار علل مادی (فیزیکی) (The causal closure principle): بر طبق این اصل جهان مادی به لحاظ علی بسته است. به این معنا که هر پدیده مادی تنها معلول پدید

یا پدیده‌های مادی دیگر است. باید توجه داشت که اصل بستار مدعی ماتریالیسم نیست و در باب عدم وجود عالم و روابط غیرمادی ادعایی ندارد. اما از آن‌جا که مدعی است که هر پدیده فیزیکی لزوماً معلول پدیده فیزیکی دیگری است، می‌توان نتیجه گرفت ارتباط ماده با هر نوع امر غیرمادی را رد می‌کند که این می‌تواند در باب فرضیه خداپاورانه برای تبیین معجزه مانع محسوب شود (Papineau, 2005, p 89).

نقد و بررسی: اگرچه اصل بستار اصلی متافیزیکی است، اما مبتنی بر یافته‌های علوم تجربی است (Papineau, 2005: 89-90). بنابراین مبنایش استقرای تجربی بوده و به لحاظ منطقی مدعای خود را تنها می‌تواند به‌نحو موجبه جزئی بیان کند، اما تعمیم آن به موجبه کلیه نیازمند دلیل است که این اصل فاقد آن است. بنابراین خود اصل بستار نمی‌تواند دلیل بر رد تبیین‌های فراطبیعی در نظر گرفته شود. به علاوه نفس خارق‌العادگی و نقض ظاهری روندهای معمول طبیعت قوت‌بخش تبیین فراطبیعی است و این شرایط نسبت به اصل بستار به‌مثابه مثال و شرایط نقض عمل می‌کند. در واقع کارکرد یک اصل تا وقتی قابل قبول است که بتوان بر اساس آن شرایط گوناگون را به‌خوبی تبیین کرد، اما در شرایط مورد بحث که تبیین طبیعی از آن وجود ندارد، اصل بستار با معضل عدم توان پاسخ‌گویی مواجه می‌شود مانند پارادایم‌های علمی که در مواجهه با شرایط جدید و در صورت عدم توان پاسخ‌گویی و تبیین شرایط، ولو اینکه در موارد متعددی به‌خوبی وضعیت‌ها را تبیین کرده باشند، اما به ناچار کنار گذاشته شده و تغییر پارادایم (Paradigm shift) اتفاق می‌افتد.

مانع دوم) اصل امساک هستی‌شناختی (The ontological parsimony principle): بر طبق این اصل «در صورت مساوی بودن سایر موارد، اگر T1 از نظر هستی‌شناختی به‌صرفه‌تر از T2 باشد، منطقی است که T1 را به T2 ترجیح دهیم» (Baker, 2022). بنابراین در مورد تبیین خداپاورانه از معجزه به دلیل آن که پیش‌فرض‌های بزرگی در پی دارد، مانند تقسیم

عالم به طبیعی و فراطبیعی یا مادی و فرامادی از تبیین طبیعی مؤونه بیشتری داشته و بنابراین تبیین طبیعی بر آن رجحان دارد.

نقد و بررسی: اصل امساک اصلی عقلی و قابل قبول است. اما در صورتی که تبیین طبیعی رقیبی در برابر تبیین خداپاورانه وجود داشته باشد، می‌توان با استناد به این اصل تبیین طبیعی را برگزید. اما اگر تبیین طبیعی وجود نداشته باشد، صرفاً با این ادعا که این رویداد احتمالاً تبیین طبیعی خواهد داشت نمی‌توان از اصل امساک کمک گرفت، چرا که این اصل تنها در شرایط مقایسه میان دو تبیین رقیب قابل استفاده است. اما بنابر فرض، در شرایط مورد بحث تبیینی طبیعی از حادثه وجود ندارد، در حالی که حداقل فرد معجزه‌گر مدعی ارتباط با خداوند است و معجزه را به‌عنوان شهادی بر ادعای خود می‌آورد و این یعنی معجزه‌گر خود تبیینی از حادثه‌ای که احتمالاً مسبب آن است بیان کرده است، اما در طرف مقابل مخالف او بدون آن که تبیینی طبیعی ولو احتمالی از آن حادثه ارائه دهد، نمی‌تواند به کمک اصل امساک ادعای طرف مقابل را بی‌اعتبار کند. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت اصل امساک بدون هیچ‌گونه تبیین طبیعی ولو احتمالی نمی‌تواند مانعی در برابر استنتاج فرضیه خداپاورانه به عنوان بهترین تبیین باشد و تخصصاً از بحث خارج است.

مانع سوم) احتمال کشف تبیین طبیعی در آینده: همواره انسان در برابر حوادث و پدیده‌های شگفت‌انگیزی قرار گرفته و ابتدا عوامل بروز آن‌ها را در ماوراءطبیعت و نیروهای فراطبیعی جستجو می‌کرده، ولی به تدریج و با گسترش علوم تجربی توانسته است تبیین طبیعی مناسبی از بسیاری از آن‌ها ارائه دهد. بنابراین در برابر یک حادثه معجزه‌گون نباید به سرعت تبیین‌های فراطبیعی را پذیرفت، بلکه باید صبر کرد تا تبیین طبیعی مناسب آن در آینده کشف شود.

نقد و بررسی: البته این احتمال قابل قبول است، اما دقیقاً به دلیل همین احتمال و دیگر موانع است که دلالت استنتاج تبیین خداپاورانه در باب معجزه ظنی است. بنابراین پذیرشی که در

اینجا از آن سخن می‌رود با پذیرش یقینی کاملاً متفاوت است. به علاوه می‌توان گفت این اشکال احالهٔ مسأله به آینده است و نمی‌تواند به عنوان راه حلی برای شرایط مورد بحث باشد، زیرا بر اساس فرض مسأله، ما در برابر شرایط خاصی قرار داریم و به هر حال ناچاریم در برابر آن موضع موجهی اتخاذ کنیم و این کار را تنها بر اساس محدودهٔ دانشی که تا لحظهٔ اتخاذ موضع در اختیار داریم می‌توانیم انجام دهیم نه اینکه به امید دانش احتمالی آینده اتخاذ موضع را به تعویق بیاندازیم. مضافاً اینکه در برابر این احتمال که ممکن است در آینده تبیین طبیعی مناسب یافت شود همواره این احتمال نیز وجود دارد که چه‌بسا هیچ‌گاه آن تبیین طبیعی یافت نشود. در این صورت چرا باید در اعتنا به احتمال اول موجه باشیم و در اعتنا به احتمال دوم موجه نباشیم.

مانع چهارم) احتمال فریب بزرگ: یکی از موانعی که بر سر راه تبیین خدا باورانه از شرایط معجزه (حادثه خارق‌العاده با دلالت دینی) وجود دارد، احتمال فریب است، این مانع را در قالب یک آزمایش فکری ترسیم می‌کنیم: فرض کنید قبیله‌ای بدوی در دل جنگل‌های آمازون بدون ارتباط با هیچ یک از مظاهر تمدن مدرن و بی‌خبر از آنچه در جهان در جریان است زندگی می‌کنند، قطعاً دانش و فن‌آوری ما از آن‌ها بیشتر است. بنابراین، این امکان برای ما وجود دارد که آن‌ها را از راه یک نمایش گسترده و اعجاب‌آور تحت تأثیر قرار دهیم و مجموعه‌ای از ادعاها را به کمک این حوادث به ایشان بقبولانیم، در این صورت آیا این احتمال وجود ندارد که در قالب حادثه‌ای معجزه‌گون خود ما توسط موجوداتی توانمندتر فریب خورده باشیم؟ حتی اگر چنین احتمالی مسخره به نظر برسد اما از حیث معرفت-شناختی، برای ما چه تضمینی وجود دارد که در چنین شرایطی به دام فریب دیگران نیافتیم؟ به هر حال این احتمال و عدم وجود تضمین معرفتی برای رهایی از آن می‌تواند تبیین خدا-باورانه از حادثهٔ معجزه‌گون را با مشکل دچار کند.

نقد و بررسی: این اشکال شبیه به شک دکارتی است، زیرا می‌توان حتی درباره واقعی بودن زندگی چنین اشکالی را مطرح کرد که از کجا معلوم تمام این اتفاقات حاصل فریب مغز ما نباشد و از کجا معلوم ما تنها مغزهایی در خم نباشیم که به وسیله ابزارهای دقیقی، تصاویر و انفعالات مختلفی به ما تحمیل می‌شوند و ما گمان می‌کنیم این تجربیات واقعی‌اند. به نظر می‌رسد در مورد معجزه اگر احتمال فریب بزرگ صرفاً در حد یک شک بدون هیچ‌گونه شواهد و قرائن باقی بماند قابل اعتنا نباشد. بنابراین فقط اگر بتوان قرائنی به سود فرضیه فریب در مورد یک مورد خاص از معجزه یافت می‌باید به آن توجه کرد، و به نظر می‌رسد نتوان از این اشکال به صورت کلی در برابر هر حادثه معجزه‌گون بهره برد.

مانع پنجم) امکان ارائه تبیین فراطبیعی خدا ناباورانه: بر طبق این اشکال همواره در تبیین یک حادثه معجزه‌گون امکان ارائه تبیینی خدا ناباورانه، اما فراطبیعی در برابر تبیین فراطبیعی خدا ناباورانه وجود دارد. بنابراین نبود تبیینی طبیعی در برابر تبیین فراطبیعی، به این معنا نیست که تبیین فراطبیعی خدا ناباورانه یگانه تبیین ممکن برای چنین حوادثی است، بلکه می‌توان تبیینی بدیل و مشابه تبیین خدا ناباورانه ارائه داد که حادثه را به کمک عوامل فراطبیعی غیر از خداوند توضیح می‌دهد و در صورت پذیرش آن، حادثه مذکور دیگر دلیلی برای وجود خدا نخواهد بود. مثل اینکه حادثه را بر اساس نیروهای ماوراءالطبیعی مانند شیاطین و اجنه تبیین کنند یا انجام امور خارق‌العاده توسط فرد را به توانایی‌های معنوی او، بدون آن که ناشی از قدرت الهی باشد نسبت دهند. لازمه چنین تبیینی نوعی جهان‌بینی است که عالم را به دو ساحت طبیعت و فراطبیعت تقسیم می‌کند، اما قائل به وجود خدا یا نیروی مطلق که مدبر هستی باشد نیست یا به‌طور خاص حادثه معجزه‌گونی که با آن مواجه است را ناشی از تأیید تشریحی خداوند نمی‌داند. نمونه این تبیین در داستان‌های دینی گزارش شده است که مخالفین، پیامبران را به سحر و جادو متهم می‌کردند.

نقد و بررسی: فارغ از این که این تبیین به خودی خود چه قدر می‌تواند قابل قبول باشد، به نظر می‌رسد به‌عنوان یک تبیین رقیب در برابر تبیین خدا باورانه قابل فرض است، اما همانطور که بیان شد لازمه آن پذیرش نوع خاصی از جهان‌بینی است، بنابراین بسته به اینکه چه جهان‌بینی‌ای مورد قبول مخاطب باشد، اهمیت این مانع برای او کم یا زیاد می‌شود و به نظر می‌رسد نمی‌توان به نحو پیشین، یعنی پیش از بررسی جهان‌بینی مخاطب این مانع را رد یا قبول کرد. معیاری که در علم کلام برای رفع این اشکال ارائه می‌شود تحدی است. اما باید گفت حتی پیروزی بر همه انواع دیگر کارهای خارق‌العاده و ناتوانی دیگران از انجام ماندش، منطقاً اشکال مذکور را از بین نمی‌برد و تنها می‌تواند احتمال آن را کمتر کند. در واقع کارکرد تحدی سلبی است، یعنی به کمک آن می‌توان به نحو قطعی فهمید که کدام حادثه معجزه نیست اما به نحو ایجابی مفید قطع نیست.

۴. نتیجه‌گیری

تعبیر نقض قانون طبیعت در تعریف معجزه که توسط دیوید هیوم مطرح شد، هم از حیث منطقی و هم از حیث متافیزیکی قابل نقد است. به خصوص از نظر متافیزیکی به کمک آزمایش فکری ساعت و ساعت‌ساز که در نقد چهارم از بخش ۲،۲،۲ توضیح داده شد، می‌توان چنین نتیجه گرفت که لزوم برقراری قوانین طبیعت برای ایجاد معجزه و بقای آن در مدت زمانی که در حال وقوع است، ضروری است. بنابراین نتیجه تعریف مختار از معجزه را می‌توان در قالب ۴ مؤلفه زیر بیان کرد:

۱) خلاف نظم معهود بودن (نه نقض قانون طبیعت بودن)،

۲) عامل بودن خدا،

۳) داشتن وساطت در ایجاد،

۴) دلالت دینی

در باب دلالت معجزه یک حادثه معجزه‌گون نمی‌تواند به‌نحو یقینی بر وجود خدا دلالت داشته باشد. برای چنین دلالتی باید معجزه را در قالب استدلال قیاسی به شکل یک قیاس شرطی طرح کرد که صورت‌بندی آن به این شکل خواهد بود:

(۱) اگر خدا وجود داشته باشد و با دخالت خاص خود در طبیعت تغییر ایجاد کند،

آنگاه چنین حادثه خارق‌العاده‌ای رخ خواهد داد.

(۲) چنین حادثه خارق‌العاده‌ای رخ داده است.

(۳) پس خدا وجود دارد و با دخالت خاص در طبیعت تغییر ایجاد کرده است.

اما مقدمه اول آن یعنی این گزاره: «اگر خدا وجود داشته باشد و با دخالت خاص خود در طبیعت تغییر ایجاد کند آنگاه چنین حادثه خارق‌العاده‌ای (معجزه) رخ خواهد داد». اثبات-ناپذیر است و بنابراین قیاس مذکور از مقدمات یقینی برخوردار نیست و به تبع نتیجه یقینی نیز در بر نخواهد داشت. از آنجا که استدلال قیاسی تنها راه اثبات یقینی یک گزاره غیر پایه است، منطقاً گزاره «خدا وجود دارد» به کمک معجزه قابل اثبات نیست. این همان چیزی است که اغلب در کلام اسلامی تحت عنوان عدم دلالت منطقی معجزه بر وجود خدا به آن معتقدند.

با وجود ناتوانی معجزه از اثبات قطعی وجود خداوند، اما با توجه به تمایز میان ظنّ موجبّه و ظنّ ناموجبّه و ارزشمندی ظنّ موجبّه به‌عنوان مرتبه‌ای از شناخت، همچنان دلالت ظنّی معجزه بر وجود خدا به کمک استدلال استنتاج بهترین تبیین ممکن است. اما باید توجه داشت دلالت ظنّی معجزه در قالب استنتاج بهترین تبیین با موانع متعدّدی روبه‌روست. چند مانع مهم که در این پژوهش بررسی شد عبارتند از: اصل بستار علل مادی، اصل امساک هستی-شناختی، احتمال کشف تبیین طبیعی در آینده، احتمال فریب بزرگ و امکان ارائه تبیین فراطبیعی خدا ناباورانه. با نقد و بررسی هر یک از این موانع به این نتیجه رسیدیم هیچ یک از آنها نمی‌توانند فرضیه خدا ناباورانه را به کلی منتفی کنند و به همین دلیل معجزه می‌تواند در

قالب استنتاج بهترین تبیین و تحت شرایطی بر وجود خدا دلالت ظنی داشته باشد، اما هر کدام به نحوی و از جنبه‌ای برداشت خداپاورانه از حادثه معجزه‌گون را تضعیف می‌کند که برآیند آن‌ها فرضیه خداپاورانه را در وضعیتی شکننده قرار می‌دهد. زیرا همواره احتمالاتی را علیه فرضیه خداپاورانه مطرح می‌کنند که در صورت پیدا شدن شواهدی به سود این موانع می‌توانند رجحان فرضیه خداپاورانه را از بین ببرند. بنابراین به نظر نمی‌رسد بتوان به نحو کلی و پیش از بررسی موردی یک حادثه معجزه‌گون عدم پذیرش مخاطبین را از لحاظ فلسفی غیرمنطقی یا ناموجه قلمداد کرد.

پی‌نوشت

۱. ویژگی اصلی ویژگی‌ای است که به موجب آن، یک مجموعه به وجود آمده است، مثلاً ویژگی مؤثر مجموعه پستانداران، پستاندار بودن است. یا ویژگی اصلی اشیای داخل اتاق، داخل اتاق بودن است. بنابراین ویژگی اصلی مجموعه S ویژگی‌ای است که اگر X واجد آن باشد قطعاً عضو مجموعه S است و اگر فاقد آن باشد قطعاً عضو مجموعه S نیست. کاربرد ویژگی اصلی در قضاوت درباره اعضای مشکوک یک مجموعه بدون نیاز به آگاهی به تمام اعضاست، مثلاً ما بدون نیاز به آگاهی به تمام اعضای مجموعه اعداد اول می‌توانیم، صرفاً با دانستن ویژگی اصلی این مجموعه درباره هر عددی قضاوت کنیم که آیا عضو این مجموعه است یا خیر، طبیعتاً استفاده از ویژگی اصلی یک شرط دارد و آن اینکه باید به ویژگی‌های خود عضو مشکوک نیز آگاه باشیم مثلاً ما نمی‌توانیم مادامی که هنوز به ویژگی‌های یک جانور ناشناخته معرفت نیافته‌ایم به عضو بودن یا نبودن آن در مجموعه پستانداران حکم کنیم.

منابع

- احمدی، محمدامین (۱۳۸۹)، تناقض‌نما یا غیب‌نمون: نگرشی نو به معجزه، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۰)، تبیین براهین اثبات خدا، (ویراست دوم)، قم: مرکز نشر اسراء، چاپ ۶.
- Baker, A. "Simplicity" The Stanford Encyclopedia of Philosophy (May. 2022), Edward N. Zalta(ed),
URL= <https://plato.stanford.edu/entries/simplicity>
- Douven, I. "Abduction" The Stanford Encyclopedia of Philosophy (May. 2021), Edward N. Zalta(ed),
URL= <https://plato.stanford.edu/entries/abduction>
- Earman, J. (2000), "Hume's Abject Failure", Oxford: Oxford University Press.
- Flew, A. (1967), "Miracles", *In* Encyclopedia of Philosophy, 2nd ed. Vol3. Donald M. Borchert (editor), USA: Macmillan
- Hume, D. (2007), "An Enquiry Concerning Human Understanding", New York: Oxford University Press
- McGrew, T. "Miracles", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Jan. 2019), Edward N. Zalta(ed),
URL= <https://plato.stanford.edu/entries/miracles>
- MacKinnon, A. (Oct. 1967), "Miracle and Paradox", *American Philosophical Quarterly*, Oct., 1967, Vol.4, No.4, pp. 308-314,
URL= <https://www.jstor.org/stable/20009256>
- Papineau, D. (2005), Causal closure of the physical domain, *In* D. M. Borchert (Ed.), *Encyclopedia of philosophy* (2nd ed., Vol. 2, pp. 1-6). Macmillan Reference USA.
- Peterson, M. L. and Others (2013), "Reason and Religious belief". New York: Oxford University Press
- Schlesinger, G. N. (2010), "Miracles". *In* A Companion to the philosophy of Religion. 2nd ed. Taliaferro, C (editor). USA: Blackwell.
- Swinburne, R. (1970), "The concept of miracle", London: Macmillan.